

SLEZSKÁ KNIHOVNIČKA

K poznání slezského kraje vydává Matice Opavská v Opavě.

Svazek V.

CYPRIAN LELEK,

NEJPŘEDNĚJŠÍ KNĚZ-BUDITEL-UČITEL A ZASTÁNCE
MORAVCŮ.

*

NAPSAL V. JASNÍN.

*

1922.

NÁKLADEM MATICE OPAVSKÉ V OPAVĚ
VYTISKLA KNIHTISKÁRNA „SLEZSKÁ GRAFIA“ V OPAVĚ.

Úvodem.

„Vynikaje vytrvalostí neoblomnou, hájil Cyprian Lelek i tehda zájmy lidu českého v pruském Slezsku, když mizela naděje na vítězství. On tichou prací snažil se naučiti krajany a rodáky naše, podle levého břehu řeky Opavy usedlé, lásce k jazyku mateřskému a plnil úkol ten vlastenecký i tenkrát, když mnohý rodák a vrstevník jeho pokládal jej za zbloudilého pošetilce a z něho trpké úsměšky tropil. Ani tehda neustal v díle vytčeném, když se byl přesvědčil, že z hájení národnosti české nekvetou nikomu růže bez trní, ba že bude proto zneuznáván, očerňován a odstrkován. Pro tuto tak řídkou vytrvalost a nezištné vlastenectví směle stavíme zvěčnělého mezi přední buditele národa českého vůbec a ve Slezsku zvláště. Téměř padesát let pracoval neúnavně na národa roli dědičné, snášeje všechny těžkosti dne i horka. Zásluhy jeho tím výše ceniti třeba, čím obtížnější byly okolnosti, v nichž pracoval, čím více na sebe byl odkázán, jsa zejména v letech posledních téměř sám jediný v pruském Slezsku, jenž tváří svých nebyl odvrátil od národnosti své. Pročež slušno zachovati památku jeho na povzbuzení všem, na nichž jest, v čestný boj utkatí se za zneuznávanou, utlačovanou ratolest lidu českého ve Slezsku.“

JUDr. Antoním Gr u d a.

Mnoho se změnilo od dob Lelkových. My Čechové jsme dnes národem svobodným, vláda vrátila se do rukou našich, část pruského Slezska — Hlučínsko — obývaná „Moravci“, vrátila se k bratřím, ona ratolest lidu českého není již tam národně zneužívána, utlačována, což plní hruď každého uvědomělého Čecha radostí, a kdyby Lelek dnes žil, plesal by a radoval by se s námi. Arci doléhají i v době přítomné k sluchům našim z kraje onoho zprávy kormutlivé, jež dovedou i na okamžik zkaliti radost naši. Leč kdož by se divil tak skrovnému, ba namnoze již docela žádnému národnímu uvědomění Čechů pruských, když již od r. 1742 bylo jim pod něm. vládou souzeno pomalu národně umíratí. Útočištěm české řeči zbyl tam jen kostel, škola však byla české řeči macechou nejhorší. Lze však pevně doufati v obrat k lepšímu, neboť vrácena-li českému národu svoboda a vláda jeho věcí, dovede národ tolik kulturně vyspělý i na Hlučínsku uhájiti, což jeho jest, že Č e-

chové v krásné zahradě Lelkově se v nové generaci národně obrodí, že zachovalá ona větev lípy slovanské rozkveté novým květem národního uvědomění, vydá novou vůni a stane se chloubou celého národa československého. Přiznati dlužno, že ještě mnoho bude třeba vykonati, avšak již se pracuje!

A všem oněm dělníkům: učitelům, úředníkům, kněžím a všem lidem dobré vůle, jež v potu tváře své pracují na zanedbaném, zdeptaném národním úhoru v krásné zahradě Lelkově, budiž tento životopisný nástin pobídkou k další vytrvalé práci, vzpruhou vésti lid i přes zdánlivé okamžité neúspěchy k výšinám národního uvědomění, národní kultury.

A oněm všem Čechům v zahradě Lelkově, kteří si dosud říkají Moravci a tím dokazují, že jsou skutečně Čechové, neboť Moravci, Čechové a Slováci jeden národ byli, jsou a budou, budiž tento životopis pohnutkou k následování jejich nejpřednějšího buditele, spisovatele P. Cypriana Lelka.

Kéž si Moravci svého rodného jazyka českého váží, kéž jeho čistotu a krásu dle vzoru Lelkova pěstují. Kéž s úctou hledí na svou mateřskou řeč a ničím nízkým a nečistým ji neposkvřinují tak, jako si své mateřské mluvy vážil jejich šlechtný krajan, velký učitel, P. C. Lelek, jenž arci jiných národů nesnižoval, neboť věděl, že by to vedlo k nenávisti bližního a k pýše, ale chtěl a o to i neúnavně pracoval, aby český jazyk měl totéž právo, jako kulturní řeči ostatní.

Konečně všem Čechům a lidem dobré vůle sloužíš tento spisek k poznání úryvku nedávné minulosti. Pojednání nečiní nároků na přesně vědeckou výši. Při sestavování bylo dbáno v prvé řadě cíle, jež Matice Opavská ve své „Slezské knihovničce“ sleduje: dáti slezskému lidu do rukou knihy populárně psané, zachycující naši slezskou minulost a povzbuzující k další svorné, společné práci na národa roli dědičné.

Materiál zde snesený budiž podkladem dalšímu studiu a bádání povolanejších...

A u t o r.

Lelkovo dětství, mládí, studie.

Dle zápisu rodní a křestní matriky Benešova u Hlučina narodil se Cyprian Lelek 20. října 1812 v Benešově z rodičů Jiřího Lelka, kožešníka a měšťana benešovského a jeho manželky Barbory, z rodu Kladivova. Téhož dne dle matriky byl i pokřtěn. — Rodina Lelkova byla průměrně zámožná, takže o nějakém nedostatku anebo dokonce chudobě nemůže býti řeči. Vedle kožešnictví zabývala se rodina Lelkova i polním hospodářstvím. Obě tato odvětví lidské práce skýtalala podklad k docela uspokojivému životu.

Za dětství Cypriana Lelka, tedy počátkem 19. století, byl Benešov až na některé úřední osoby úplně českým městečkem. Líbezná moravská řeč hlaholila v každém statku, domku i chaloupce. Byla to krátká výslovnost lašská se svou měkkostí a skloňováním, s přízvukem na předposlední slabice a zpívaným zakončením tak, jak se tam dosud ještě namnoze mluví, ač již ne v tom rozsahu. Uplynulof již od té doby přes 100 let a vláda pruská nelenila, nýbrž s kvapem let jako o závod se snažila, kde koho poněmčiti, ovšem chytře si při svém díle počínajíc. Velkomyslně ponechala lid „žvatlati“ moravsky až do nejnovější doby, ale o národní cítění a smýšlení jej již dávno oloupila.

Na zámku vládnul tehda rod pánů z Henneberků; farářem byl Matouš Janota, rodák z Nekazanic a kooperátorem Matěj Sojka, jenž také Cypriana pokřtil.

Rodiče Lelkovi pečlivě vychovávali své děti, z nichž Cyprian byl nejstarší. Poněvadž hoch jevil vynikající vlohy duševní a chuť k učení, rozhodli se, že ho dají na studia. Desítiletý hošík odebral se tedy r. 1822 do nedaleké Opavy na „hlavní školu“ v „Solné ulici“, aby se naučil německy a tak se připravil pro gymnasiální studium. Po této trnité cestě bylo jemu, jako každému nadějnému slovanskému studentu, dříve dvě léta kráčet, než se dostal do zaslíbené země škol latinských. Na školy opavské poslán byl proto, že rodičové jeho majíce Opavu po ruce, potkávali se s menšími obtížemi a s menším nákladem, mohouce jej snáze domácími prostředky zaopatřiti.

Na gymnasium v Opavě přišel dvanáctiletý r. 1824 a studoval zde s prospěchem výborným do VI. třídy (r. 1830).

R. 1824 byl v I. třídě v lokaci pátý, t. j. po třech primiantech druhým akcessistou, čili byl po primiantech druhým mezi 105 žáky; r. 1825 v II. třídě byl třetím primiantem mezi 86 žáky; také r. 1826 byl v III. třídě třetím primiantem mezi 74 žáky; r. 1827 byl ve IV. třídě druhým akcessistou mezi 61 žáky. Poněvadž tehda v Opavě vyšších škol nebylo, musel si student Lelek již po VI. třídě rozhodnouti své budoucí působitě v Rakousku nebo v Prusku. Umíniv si, že zůstane u svého českého lidu v pruském Slezsku, z něhož vyšel, odešel r. 1830 na podzim na katolické gymnasium v Hlubčicích, kdež také po dvou letech (r. 1832) s vyznamenáním maturoval.

O vysokoškolských studiích Lelkových píše Dr. Gruda ve zmiňené posmrtné vzpomínce: „Jakmile nadějný jinoch nabył úplného sebevědomí a pochopil úkol života svého, umínil si po vykonaných studiích vrátiti se k lidu svému a mezi ním působiti všemi silami. K dosažení pak vznešeného úkolu toho zdál se jemu nejpřiměřenější stav duchovní. Proto též r. 1832 se odebral na vysoké učení bohoslovecké do Vratislavi. Toho času byl na vysokém učení lékařském ve Vratislavi řádným profesorem fyziologie proslulý učenec český dr. Jan Purkyně. Ač usedlý za hranicemi a nemoha proto na svou vlast českou míti takový vliv, jaký by byl ovšem měl, kdyby byl v Praze stále přebýval, všimal si přece pilně probuzujících snah národních a sám také, pokud možno, o jejich rozvoj se přičiňoval. I dával domácím i cestujícím učencům a studujícím slovanským nedělní zábavy a besedy. Mezi jeho hostmi byl též Cyprian Lelek, jenž sobě pro své chvalné osobní vlastnosti a pro svůj původ jako Čechoslovan pruský obzvláštní přízně slovného učence získal. S potomním farářem násilským Alex. Kinnerem navštěvoval pilně besedy a zábavy jeho, ba stál v ustavičném styku s ním, jenž v mladičském jinochu položil základ k budoucí jeho činnosti, rozdmýchav v srdci jeho dřímající lásku k národnosti české. Času k studiím vyměřeného užíval Lelek velmi svědomitě, netoliko, aby se stal důkladným bohoslovcem, nýbrž aby také blíže seznal jazyk český i polský, jakož i dotýčnou literaturu. Proto nikdy neopomenul navštěvovati přednášky profesorův slovanské filologie na vysokém učení filosofickém. Tyto dva jazyky slovanské — český a polský — stále pěstoval i v pozdějších letech, čtávaje knihy a časopisy české i polské až do své smrti. — Ve Vratislavi odbyl si Lelek též brannou povinnost v pruském vojsku, jako jednoroční dobrovolník. Vojenská tato služba výborně mu šla k duhu. Jí nabył, jak častěji sám vypravoval, trvalého zdraví pravidelným pohybáním při cvičeních vojenských. Od těch časů miloval proto daleké a časté procházky. Ještě jsa starcem, nejednou konal pěšky dalekou cestu z Vodky do Opavy, do Krnova nebo Hlubčic i za doby zimní.“

Po třech letech studií bohosloveckých r. 1835 měl býti Cyprian Lelek vysvěcen na kněze ve Vratislavi, jako jiní bohoslovci z pruské části olomoucké arcidiecése, byl však vysvěcen v Poznani. Proč to? Vratislavský kníže-biskup Emanuel zemřel 27. prosince 1832, nový kníže-biskup Leopold hrabě Sedlnický z Choltic nebyl ještě praekonisován a na biskupa vysvěcen, nastoupil teprv r. 1836. Světící biskup také zemřel, proto musil Cyprian Lelek se svými spolužáky z rozkazu a nákladem král. vlády putovati do Poznaně, kdež je biskup hněздеňský a pozňanský Martin Dunin Szulgosťowski ze Skřinna v jednom týdni postupně posvětil na jáhenství a kněžství r. 1835. Po té vrátil se do své vlasti, kdež se jal mezi svým lidem bez únavy pracovati.

Veřejná činnost Lelkova.

1. V úřadě.

V roce 1835 stal se Lelek kooperatorem, čili pomocným knězem v městě Bavorově; působil tam dvě léta. Pak byl rok kooperatorem v Oldřišově, na to od r. 1839 do 1849 působil v Hlučíně, kdež byl vyznamenán od duchovní vrchnosti titulem kaplanským. Konečně povolán byl opět do Bavorova jako pomocný kněz a pobyl tam do r. 1854. V říjnu téhož roku stal se po 19 kněžských letech samostatným duchovním správcem, či lépe lokálním kaplanem ve Vodce u Hlubčic, jež jest od roku 1778 expositurou farnosti násilské. Vodka leží na národopisném rozhraní v starobylém Krnovsku. Bohužel, patří dosud k pruskému Slezsku. Do Vodky dostal se Lelek z Bavorova výměnou míst s vodeckým lokalem P. Teichmanem. Zde působil déle než 28 let, až do své smrti.

Lokálka vodecká čítala ovšem jen 698 duší. „Ale“, jak píše dosud žijící znalec života Lelkova P. Bruno Schneider, děkan z Benešova, „ještě tam tolik bylo, že Lelek na svém místě nikdy netrpěl nedostatku. Vodečtí se vždy chvalitebně starali o hmotné zaopatření svých kněží. Lelek též skutečně po smrti zanechal i více majetku, než jeho „bohatý“ farář Alex. Kinner v Násili. Měl-li Lelek touhu dostati se na lepší místo, není mi známo. V pozitivním případě stál jemu, jako jiným kněžím v Prusku, kulturní boj v cestě.“

To tedy byla jedna z příčin, proč se Lelkovi nedostalo lepšího místa a dr. Gruda uvádí v citovaném nekrologu ještě jinou a závažnější příčinu; píšeť: „Že muži o církev tak zaslužilemu nedostalo se místa výnosnějšího, hledati je příčinu v jeho všeobecně známé činnosti národní. Nejednou bylo pisateli těchto řádků (dru Grudovi) z místa kompetentního slyšeti, že knězi Cyprianu Lelkovi častěji nabízeny fary výnosnější, avšak jen když se zřekne svého slovanství. Lelek však

sebe krásnějších slibů nedbal a sebe skvělejších vyhlídek si nevšímal; jemu bylo nade všecko pracovati na povznesení lidu svého a konati úkol lásky k národu svému. proto raději se uspokojil místem méně výnosným.“

Jsa rázu více praktického, snažil se zachovati a v příslušných mezích udržeti, kdekoli v slídel co dobrého a prospěšného. Všichni jeho farníci měli v něm upřímného přítele a rádce. Zvláště nemocní byli nejdojemnějším předmětem jeho lásky.

Čtení starých asketův, jemuž se oddával Lelek několik let (okolo r. 1854) působilo mocně na způsob jeho života i na způsob kázání. Ovoce studií patristických (sv. Otců církevních), uložil v důkladném životopisu sv. Bernarda, opata Jasnodolského, ježž uveřejňoval v „Opavském Besedníku“ v letech 1861—1862. Předkládaje posluchačům výklady a doklady z dějin církevních, stal se velmi oblíbeným řečníkem. Ačkoliv měl práce doma plno, přece vyhledával ji i mimo farnost, zvláště jako kazatel. Nevíme, žije-li ve farnosti násilské¹⁾ ještě některý starší občan, jenž by se upamatoval, jak často k nim do Násile P. Lelek k různým slavnostem zavítal.

¹⁾ P. děkan Bruno Schneider v Benešově poznamenává v dopise: „Za doby Lelkovy obývali násilskou faru tři vzácní a vzorní kněží: Zbožný a ve vědách theologických daleko nad jiné vynikající farář Alex. Kinner, rodák z Bavorova. Týž ve svých mladých letech poznal, co je nedostatek, a proto jako farář konal skutky milosrdenství a zvláště ne na posledním místě pamatoval na studující své farnosti. Ač měl bohaté beneficium, zemřel jako chudý farář. Byl to muž učený a zabýval se i spisovatelstvím v oboru theologickém. R. 1863 vydal se Kinner s Lelkem na jubilejní slavnosti na Velehrad. V Opavě se teprv vyptávali na cestu na Velehrad. Kinner si vážil české řeči a dobře česky mluvil. Nesrovnává se s pravdou, že by byl Lelka pro jeho slovanství nenáviděl a za něho se styděl. Fara násilská byla Lelkovi vždy — jak se samo sebou rozumí — přístupná. — Druhý kněz v násilské faře byl první kooperator Emerich Alker, rodák z Plšně, Němec, který si však důkladně slovem i písmem osvojil moravskou či českou řeč. Byla to učená hlava první třídy a vydal několik knih velmi hlubokých, týkajících se „Starého Zákona“ (Letopočet) a Egyptologie se St. Z. související. Při tom měl dětinou mysl jako Kinner. — Třetím knězem byl druhý kooperator Emil Fuchs, rodák z Hlubčic, Němec, který se moravské řeči nenaučil a proto mu byla svěřena jen německá kázání, neboť v Násili se kázalo i německy. Lidměřice byly a jsou přifařenou osadou úplně německou. Tento třetí kněz násilské fary vyznamenával se dobrosrdečností a vtípem. Ony tři kněze upoutal kulturní boj na jedno místo. Kooperatoři Alker a Fuchs nemohli se o faru hlásit — a čtvrtý byl Lelek. Fara násilská byla velmi pohostinná a střediskem kněží z okolních farností. — V takovém ovzduší žil Lelek. Je třeba to napsati a vysvětliti, aby se nemyslelo, že Lelek žil ve Vodce jako v nějakém vyhnanství. Že však pruská vláda podle svých názorů a plánů nemohla milovati činnosti Lelkovy, je na bifedni. Ale třeba pamatovati, že usilovná germanisace počíná teprv kulturním bojem asi r. 1872. Že by Lelek od svých spolupůbratří byl nenáviděn jako „Slovan“, mně není známo. Ale musí se připustiti, že Lelek nenalezl u nich pochopení, že platil snad za podivína. Laici mu někdy přichlebovali na oko, ale jinak smýšleli. Byl Lelek ve svých snahách — bohuže! — samojediny.“

Vrstevník P. Lelka, Ferdinand Ossmann, t. č. nadučitel v. v. v Branici, píše: „Lelkova kázání — 3 neděle moravské a 4. neděle německé svědčila o svědomité přípravě a učenosti. Kázaval vždy ohnivě jako apoštol, takže zřídka kdy se přihodilo, že by si byl při tom některý z posluchačů zdříml. Jeho hlas při kázání svědčil o jeho dobrém hudebním sluchu. Svě návštěvy nemocných navštěvoval rád a nemocným donášel vína a moravskou četbu. Velmi pamatoval na rozšiřování moravských knih a časopisů, což ho stálo mnoho peněz. Každý týden konal do Opavy cestu pěšky, aby tam spolupracoval v redakci „Opavského Besedníka“ a „Nár. listů“. — Jsa jednoduše živ, ušetřil malé jmění, jež si uložil v rakouských státních papírech; když však poklesl kurs, ztratil z toho celkou část. — Na svátek sv. Tekly dne 23. září slavíval malé hody — posvěcení, na něž zval duchovní z celého okolí a také je hojně pohostil. — Se zvláštní zálibou pil grünberské víno, jež si kupoval u kupce Mendea v Násile; týdně ho navštěvoval. Na svůj zevnějšek, šat, prádlo dbal velmi málo. Kolár míval zřídka v pořádku.“

Domácnost vedla Lelkovi jeho sestra Tekla a jeho neteř Genovefa.

Lelek byl postavy prostřední, dosti tělnatý a ve tváři zračil se typ rodu Lelků. V letech pokročilejších byl hodně krátkozraký. Podobizna se nezachovala. V násilském lese na pokraji měl lavičku, kde si rád v zadumání poseděl a studoval.

2. Lelek učitel-vychovatel.

V této stati uvedeme doklady znalců činnosti Lelkovy, neboť tak poslouží se nejlépe pravdě, o kterou hlavně běží, a vyvaruje se veškerých možných dohadů.

Již zmíněný Ferdinand Assmann napsal ve svém spise pozoruhodná slova, jež nám mohou býti bernou mincí, neboť pocházejí od učitele a vychovatele doby Lelkovy. Assmann píše: „Od září 1871 do 2. září 1872 zastával jsem ve Vodce, v kraji hlubčickém, první své místo druhého učitele a byl jsem zároveň varhaníkem. Pan farář (Lelek) zastával tehda ještě úřad místního školního inspektora. V tomto svém úřadě ukazoval, že jest učitelem velmi pedagogicky vzdělaným. To také dokazoval tím, že vynalezl a prováděl zvláštní metodu ve čtení, jež pak byla zavedena ve většině moravských škol v okrese. Dříve však, než jí bylo v elementárních třídách užíváno, měl při generální konferenci v Hlubčicích veřejný zkusný výstup za přítomnosti opolských školních radů, seminárních a elementárních učitelů, aby tak ukázal, jak lze žáky — začátečníky — naučiti v krátké době čísti. Opíral se o tak zv. slabiční metodu. Podle této metody možno bylo docílití toho, že začátečníci za 8 dní poznali veškerá písmena v abecedě.

Sám jsem se o tom přesvědčil a jako mladý učitel těšil jsem se, že děti v krátké době dovedly čísti malá písmena, že dovedly skládati hlásky v slova. Lelek dal totiž každému písmenu jméno, na př.: sekeře (s), ležka (l), okno (o) atd. Děti se velmi zajímaly o tuto metodu. Právě tak rychle dařilo se to i se psaním jednotlivých písmen. — Lelek byl velikým přítelem školy a obcovał rád s učiteli i žáky.

Naváděl dospělejší mnoho ku čtení knih, na něž obětoval mnoho ze svých příjmů.

Každý den po škole zval žáky k sobě, aby se přesvědčil, jaké měli písemné úlohy. Velmi byl potěšen, mohli-li se žáci pochlubit, že dobře vykonali moravské úlohy anebo že dovedou pěkně vypravovati. — Zavedl též tak zv. nedělní školu; zde byli vyučováni žáci od 14—16 let v jednotlivých školních předmětech od učitelů, v náboženství však od p. loc. kaplana (faráře) Leleka. Byl on velmi pilný, snaživý a svědomitý učitel.“

„Dětem školním byl vřoucím přítelem.“) Vyučovati dítky pokládal za rozkoš. Chtěje času zákonem sobě vyměřeného využítkovati, zachovával zvláštní způsob vyučování, jež si sám utvořil. Slabší žáky volal do fary a byl jim v soukromých hodinách pomocen, aby dovedli stejným krokem prospívati se spolužáky schopnějšími. Též vštěpoval dětem lásku ku čtení knih v jazyku mateřském psaných a k zpěvu českému. Zásady své o důležitosti a potřebě zpěvu uveřejnil v „Opavském Besedníku“ r. 1862. On kupoval mnoho knih a písní českých pro mládež, je půjčoval a bedlivějším daroval.

Lelek byl horlivým zastancem zásady, aby se dítě vychovávalo a vyučovalo v jazyku mateřském. České dítě patří do české školy a dítě německých rodičů do německé. Těchto zásad hájil ústně i písemně. Každému národu přál rozkvětu ve školství, ale také pro svůj národ v pruském Slezsku dovolával se těchže práv a vším úsilím se o rozvoj školství českého přičiňoval: „Jak školství slovanské miloval, patrně z toho, že za dob dřívějších, kde v Prusku škola od církve úplně odloučena nebyla, pomáhal učitelům jinak zaměstnaným, zastáváje je a uče žáky jazyku českému. Rozplýval pak radostí, když žákům jeho se podařilo pravopisně napsati, co jim českého byl do péra mluvil. Jak žáky, tak učitele povzbuzoval k úctě jazyka mateřského.“ Proti poněmčování škol slovanských horlil vždy ústně i písemně, ve schůzích veřejných, v časopisech českých, polských i německých; „Schlesische Volkszeitung“, „Germania“, „Opavský Besedník“ a „Opavský Týdeník“, „Katolík“ a jiné podobné časopisy jsou toho dokladem. Jako hlas volajícího na poušti varoval před následky poněmčování. Proto také rád styky vyhledával s učiteli, jež vzdělávali slo-

²⁾ Dr. Gruda l. c.

vanskou mládež, aby s nimi vyjednával a na ně působil. Profesor jazyka českého a polského na katol. gymnasiu v Hlubčicích — Stefan — byl jeho upřímným přítelem. Snahy výtečného vychovatele českého, kněze Františka J. Řezáče, pilně podporoval; za to se jemu Řezáč odměnil vydáním své knihy: „Stručné sestavení a odůvodnění učení katolického“, v Opavě u Kolka roku 1866 písmem frakturním ku potřebě pruských Čechů, latinky dobře neznajících.“

Lelek dal lidu svému také český „Slabikář“ a vymohl na školách české učení, o čemž jsme se již výše zmínili. To byl velký čin, jenž vyžaduje slávu velkého spisovatele. Uvážíme-li tehdejší poměry a že Lelek byl jenom nepatrným duchovním správcem v odlehle dědince, musíme se opravdu poklonit před mužem-paedagogem světového rozhledu, jenž toho vzácného jména plně byl hoden. Profesor Prasek vzpomíná tohoto vele-významného momentu života Lelkova a píše:*) „Vždyť ta jediná okolnost, jaká u mne vzbudila k nebožtíku (k Lelkovi) veliký respekt, že ve své knihovně choval značnou sbírku slabikářů různojazyčných, mezi nimiž i francouzský, ruský i tuším čudský, hlásá, jak vážně Lelek pojímal ten úkol, jež u nás provádějí komisse.“

Lelek svůj „Slabikář“, tuto svou českou čítanku pro obecné školy v Prusku stále zlepšoval a zdokonaloval. Musel zajisté mnoho u školských úřadů vysvětlovati a podnikati, dříve než jeho „Slabikář“ schválily. Slabikář vyšel v několikém vydání, naposled r. 1873, kdy byly školy v Prusku zase úplně poněmčeny. Spisovatel Jan Vyhlídal výstižně o tom píše.†) Od roku 1873 odstraněn český „Slabikář pro normální školy“, složený knězem Cypriánem Lelkem, místo jeho zaujal německý — touto událostí počíná utrpení slovanských dětí ve škole. Že v takových školách, v nichž školáci od prvního stupně až do vyjití vyučovány jsou řečí cizí a s pokrokem bledě to vypadá, možno si mysliti.

Lelek se velmi mnoho zajímal o školství a měl styky se staršími paedagogy a učitelskými časopisy v Praze. Zúčastnil se také druhého sjezdu učitelstva českého v Přerově dne 16., 17. a 18. srpna 1871, kdy se zakládal pomník Komenskému a také tam řečnil. Časopis „Komenský“ z r. 1903, č. 5. poznamenává: „K jednotlivým předmětům učebným mluvilo mnoho řečníků, mezi nimiž též farář Lelek z pruského Slezska, který žádal, aby pravopis českých čítanek na školách elementárních v Prusku upraven by dle nářečí slezského, dokládaje: „U nás musíme o to péči míti, aby mládež co nejsnadněji a nejrychleji naučila se jazyku mateřskému, v čemž nám český pravopis

*) Věstník M. O. r. 1911, č. 19.

†) Jan Vyhlídal, Čechové v pruském Slezsku, v Kroměříži 1900, strana 57.

činí obtíže.“ Proti požadavku tomu rozhodně se vyslovil ředitel reálného gymnasia přerovského Jakub Škoda: „Již odtrhli se od spisovného jazyka našeho Slováci, když odpadnou ještě Slezané, co z nás zbude?“ Ale ředitel reálného gymnasia pražského Václav Zelený ujal se vážně hosta z Pruska, vysloviv na konec i díky „muži, který po drahá již léta boj těžký bojuje v Prusku za naši národnost.“⁵⁾

Jak zpráva časopisu „Komenský“ zní, uvažoval Lelek o usnadnění pravopisu českého pro žáky české v pruském Slezsku. Jak důkladně se tímto problémem zabýval, lze nejlépe poznati z jeho dopisů, jež posílal prof. Praskovi a z nichž několik vydal Prasek ve Věstníku M. O. r. 1911 v čís. 19. Vydal je na veřejnost s tím úmyslem, aby ponuknul ctitele Lelkovy, aby dále listy Lelkovy, kdežkoliv ještě nějaké zachovány jsou, a též rozpravy jeho tištěné v časopisech učitelských shledávali, abychom tak po zásluze uctili památku muže neobyčejného, jemuž podařilo se vykonati sice znamenité dílo osvětové, ale osudem určeno bylo, dočkati se též neuprosné záhuby toho, oč ideálně pečoval i pracoval po 30 let. A tento Job nezoufal, neboť nemoha působiti pro svůj lid školou, přičiňoval se o jeho povznesení hospodářské.

Ve svých známých pamětech „Půlstoletí...“ vzpomíná prof. Prasek oněch dopisů: „Bylo po válce (1866). Z Badenu přestěhoval jsem se do Vídně i nevím již, kterou se mnou navázal korespondenci † Cyprián Lelek z pruského Slezska. A ku podivu, nevědouce jeden o druhém, současně shodli jsme se v jedné snaze: on připravoval k tisku „Pravopis český pro slezské Moravany“, a já... měl hotovou „Mluvnici českou (s pravopisem)“⁶⁾ pro Moravce slezské“, což oboje zamýšlel vydati opavský knihkupec Kolek. Kterak ta věc skončila, vysvitne z mé korespondence s † Lelkem, kterou uveřejní Věstník M. O.“

Jak výše dotčeno, uveřejnil Prasek onu korespondenci s Lelkem ve Věstníku M. O. r. 1911. V prvním uveřejněném listu ze dne 29. října 1866 píše Lelek Praskovi do Vídně mezi jiným toto: „Největší rozdíl mezi českou řečí a naším nářečím nachází se v prosodii české, od naší docela rozdílné, která ve všech prosaických spisech musí být naznačena. U nás v Prusku nemůže se říci: tato hláska musí býti čárkována, poněvadž se dlouho vysloví; ale se čárkuje, že Češi ji dlouho vyslovují. Potřeba jest tedy pro nás nutná, abychom pravidla znali, podle kterých se slabiky prodlužují anebo zkracují — pravopis náš musí v sobě obsahovati prosodii.“

⁵⁾ List „Komenský“ dodává: „To bylo v r. 1871. Dnes (1903) ve Slezsku pruském českých čítanek již asi není...“ My však r. 1921 můžeme zase s radostí si říci: „Čítanky české tam zase jsou — aspoň na Hlučínsku — a již na vždycky zůstanou. Díky osvoboditelům vlasti a národa!“

⁶⁾ Prasek r. 1874 vydal „Pravopis“ sám.

Na to odpovídá Prasek v poznámkách pod čarou: „Co tuto bystrý pozorovatel Lelek před 34 léty pověděl o těžkosti pravopisných, jaké se naskytují při dialektech na Opavsku, a zvláště o potřebě prosodie při vyučování tomu předmětu, do dneška jest záležitostí též celé severovýchodní Moravy i Těšínska, neboť učitelé ve všech těch krajinách mají s pravopisem velké potíže, kdežto učebnice pravopisné zavedené mají zřetel jenom k Čechám. Tak na př. nauku o obojetných souhláskách ve skutečnosti třeba obmeziti, nebo ve Slezsku není žádných obojetných souhlásek a na Moravě jen s a z. Po právě mělo by se aspoň na vyšších školách žádati od žáků odůvodnění, proč dluží nebo krátí slabiku, poněvadž máme mnohé nesprávnosti pravopisné zděděny z těch dob, kdy se česky psalo jen pro čtení a nedbalo se mluvení. Že se psalo kovář, kolář, krejčíř, bez zřetele ku „prosodii“, která chce kovářík, kolařík, krejčířík, psalo i píše se chybně kovářík, kolařík, krejčířík.“

Lelek v dopisu pokračuje: „V české prosodii ale zase obyčejné se říká: „Dlouhá syllaba jest, kteřá se dlouho vyslovuje. Některá pravidla jsou sice v pravopisech udána, ale větším dílem chybná a kusá; já tedy jsem se odvážil na to, taková pravidla prozkoumati a je co „Pravopis český pro slezské Moravy“ uveřejniti. Kolek v Opavě chce na své útraty tuto knížku vydati.“

Vy však, jak se zdá, více na mluvnici ohled beřete. Já bych si přál, abyste výsledky svého zkoumání mi laskavě poslati ráčil, anť bych při žácích svých prospěšnost praktickou vyšetřiti chtěl. Já sem si totiž z naší školy vybral pět nejschopnějších žáků, kterýmž onu prosodickou orthografii dvakráte v týdnu přednáším; ostatnímu pravopisu se mohou ve škole všichni naučiti. Ovšemť, že se učiti musejí skloňování a časování, což také do svého tištěného pravopisu jsem přijmouti chtěl. —

Když vaše práce bude hotova, nemějte velké starosti o vydání její, anť sem přesvědčen, že Kolek milerád náklad na sebe vezme. Moji prosodii byste mohl co přídavek aneb druhý díl umístiti.“

V druhém uveřejněném dopisu ze dne 22 .listopadu 1866 referuje Lelek Praskovi do Vídně o jeho mluvnici pro slezské školy, kterou pilně přečetl. Vytknuv některé různosti, uznává, že je to práce dobrá a že se musí potkati s pořádným prospěchem, že je to mluvnice tak uspořádaná, aby všechny ostatní ve Slezsku vytiskla. A dále píše o své mluvnici: „Můj zase spis obmýšlí jenom býti dodatkem k obyčejným mluvniciím a má větším dílem jen to obsahovati, co tam je vynecháno ve srovnání s naším nářečím. Vy jste (Prasek) již mnoho v té věci pracoval, a proto byla by škoda, kdybyste výsledky svého namáhání neuveřejnil. Já bych tudy mínil, že byste svou skladbu

mohl o své vydati. Pravopis zasahuje silně do mluvnice a protož musí vždy nějaké mluvnické pravidlo obsahovat. Moje knížka ale nebude Vaší ke škodě. Já obyčejné pravopisné zásady chci uvést a jen prosodii něco obšírněji objednat. Moje kniha má být pro školy obecní aneb hlavní, Vaše ale pro gymnasia a realky. Který by spis vyšel spíše, mohl by se na druhý odvolati. Zatím ale moje předsevzetí ještě není pevné. Já Vám moji prosodii nemohu poslati, anť posavad není ukončena, neb nyní právě zanáším se s vydáním čtvrtým prvopočáteční naší čítanky.⁷⁾ která literou latinskou také, jak školní knihy v Rakousku, vydána bude. Ostatně jsem toho přesvědčení, že kdo u nás chce dobře po česku psát, musí nejprv mnoho v českých knihách čítat. Ve Slezsku českých přednášek málo stává. Kdo ale mnoho četl, tomu slova samá dobře skloněná do péra přicházejí; proto pouhá mluvnice bez čtení českých knih nevyhoví potřebám naším. U nás v našich pruských moravských dědinách a městech po česku mluvit by jen urychlilo poněmčování, protož musí zde každý, kdo chce dobře česky psát, co nejdříve nejprv česky čítat.“

V třetím uveřejněném dopisu⁸⁾ připojuje Lelek k předšlému listu některá pravidla své prosodie. Prof. Prasek uvádí v poznámce, že úvahu o Lelekově prosodii české se zřetelem k prosaickým pravidlům svého pravopisu zůstavuje k jinému místu.

Ve čtvrtém dopisu⁹⁾ ze dne 2. ledna 1867 z Vodky do Vídně posílá Lelek zprávy stran vydání knihy Praskovy. Bude vydána u Koleka. Upozorňuje na jednu chybu: „Vy pravíte, že ženská slova na „a“ se končící, když mají první syllabu dlouhou, tuto v lokativu a v jiných pádech zkracují, jako jáma-jam, lásku-laskou. Toto pravidlo platí jen o slovech konkrétních jako jáma a nikoli o abstraktních, jako láska, chvála, sláva, anť tyto všechny v sociativu mají: láskou, chválou, slávou. Pročež musíte toto místo napravit, poněvadž by Váš examinator snad zlou notu dal, kdyby mu tato chyba do očí přišla.“

Vy chcete míti některá slova slezského nářečí. Mi nyní zde jen dvě napadají a sice: slomihlava = starost, pečlivost; stromota (v Benešově), stramota (ve Vodce) = hanba. Zvláštnost našeho nářečí se mi také zdá býti, že slova, která v jeni-tivu (!) mnohočtu koncovku odházejí, o první slabiky proměňují v ů, na př.: noha—núh, slova—slův, škola—škůl.

⁷⁾ Prasek podotýká pod čarou V. M. O. 1911, str. 6.: „(Lelek) míní „Slabikář“ a čítanku pro menší dívky“, jejíž čtvrté vydání l. 1866 připravoval. Tohoto čtvrtého vydání neměl jsem k ruce, ale i šesté vydání v Ratiboři u Pavla Riedingera 1871 kromě 14 článků veskrze tištěno je frakturou; možná tedy, že se mu školním úřadem bránilo, ten slabikář tisknouti latinkou.

⁸⁾ l. c. str. 7.

⁹⁾ l. c. str. 8.

Širší vypravování o nářečí slezském ve předmluvě by sice Vám ke zkouškám prospělo, ale knihu by zdražilo. Čiňte, co se Vám líbí. Já aspoň myslím, že p. Šembera¹⁰⁾ o slezském nářečí dosti napsal.

Moje pojednání o české prosodii sem ale ještě neskončil; protož ho nemohu vydati tiskem. Já posavad nevím, co je prapovisné: zabítí a zabití a mnohé podobné.

Vy ste také až příliš rychle pravidlo učinil, že dvojslabičné na a n í první slabiku mají krátkou, neboť proti pra n í, hra n í, spa n í nacházíme mnohem větší počet na á n í jako lkání, lhání, řvání, brání, dání atd."

Dále vytýká Lelek v tomto dopisu Praskovi jeho studium staroperské řeči; píše: „Vy nyní se učíte staroperské řeči v Zendavestě se nacházející. Já bych Vám toto počínání Vaše tuze nepochválil. Já jsem toho přesvědčení, že slovanský filolog měl by více těch předmětů pilen býti, kterých známost by našemu zanedbanému obecnému lidu ku prospěchu byla. Známost ale prastarých jazyků kazí co nejvíc jasný aneb prstonárodní sloh učenců. Jako sloh německých filologů: Berhardiho a jiných jest docela nesnesitelný, poněvadž nejasný, pomatený. Vy ale máte spůsoblost ku prstonárodnímu slohu, protož usilujte tuto vlastnost svou vzdělávat a ne kazit."

Prasek se hájí proti tomu o poznámce: „Že slov. filolog dnes postrádáti nemůže základních vědomostí o všeobecném jazykozpytě, jest povědomo, já pak jen za takovýnto účelem jazykozpytným u Friedricha Müllera jako o sanskrtu slyšel přednášku též o Zendavestě."

Z pátého uveřejněného listu ze dne 8. března 1880, jež Lelek poslal Praskovi z Vodky do Olomouce, dovidáme se, když nemohl mezi svým lidem působiti školou — neboť již roku 1873 školy moravské všecky byly poněmčeny a jeho Slabikář z nich vyloučen — že začal pečovati o spolky hospodářské. Píše: „Vašnosti mně píšete, abych Vám národní přísloví, pořekadla, hádanky atd. sbíral a zaslal. S lítostí na tuto žádost odpovéděti mi dlužno, že k tomu právě nyní nemám času. Musím každodenně studovat, jakého smýšlení jest náš ministr osvěty v. Putthammer, náš president a vrchní president, jaké přesvědčení má náš lid slovanský i německý, abych mohl v příhodném času se slušnými články novinářskými na rozličné falšivé udání zvláště liberálních listův odpovídat a dobré věci neuškodit. Krom toho rozkvět našich hospodářských spolkův také na péči mám, a nedaří se mi to velmi dobře."

Poznáváme tudíž, jakým učitelem, vychovatelem byl Lelek. Žil s lidem, žil pro lid. Viděl však, že lid jeho český v pruském Slezsku zůstal pozadu, že musí mnoho dohánět a na druhé straně viděl netušený rozvoj drahého jazyka českého

¹⁰⁾ Míněna Šemberova dialektologie ve Vídni 1.1864 vydaná.

a české literatury, proto všemožně se snažil zprostředkovati kulturní vymoženosti českého národa i svému milovanému lidu, jež výbojnici ukrutní násilně od kmene odřali. Lelek věděl, že musí začít školou. Dílo bylo by se dařilo, kdyby pruská bezcitnost nebyla všemu učinila konec. Ani si nedovedeme představit, jak tehda bylo Lelkovi u srdce, jaký bol naplňoval šlechtnou duši jeho slovanskou. Lelek buditel, vychovatel, učitel, bohatýr ducha i srdce, bohatýr vědění a práce zaplakal, ale nezoufal... Cítil, že národu českému vytknut je zvláštní úkol v koncertu národů ostatních, vždyť viděl, jak od let 30. se probuzuje.

Tohle vše věděl Lelek za hranicemi... Dle příkladu buditelů moravských vychovával svůj lid. Věděl, kdo byl Fr. M. Klácel, dr. Fr. X. Škorpík, Fr. Poimon, B. M. Kulda, Matěj Procházka, Ignát Wurm, kdo Kázimír Tomášek, dr. Gruda v rak. Slezsku atd. S mnohými buditeli a učiteli národa znal se osobně. Hlavně s Františkem Sušilem se poznal na jeho cestách za národní písní ve Slezsku.

Arcif starší program obrodných snah v bratrských Čechách povzbuzoval v Lelkovi naději v lepší budoucnost českého národa: s nevšední píli sledoval rozvoj národního uvědomění svého národa v zemích českých... Tedy nezoufal, nýbrž čerpaje z naděje v lepší budoucnost svého národa chuť, sílu a odvalu, učil a vychovával svůj lid i přes všechny mnohé překážky. Zdálo by se, že Lelek byl ve svých snahách v prus. Slezsku úplně osamocen. Úplně však tomu tak není. Nalezlo se přece ještě několik horlivých, nadšených a národně uvědomělých kněží, již mají vedle Lelka velké zásluhy o zachování národnosti české na „modré“.¹¹⁾

Z uveřejněných dopisů Lelkových dovidáme se také, jak velice přál rozkvětu českého vyššího školství a jak se radoval z toho. Po vydání konstituce v Rakousku byla gymnasia s převahou žáků českých proměňována na česká; na Moravě v Olomouci a Brně v nižších třídách pro žáky české zřízeny

¹¹⁾ Aby byl obraz úplný, vzpomeneme na tomto místě oněch pomocníků Lelkových v buditelem díle jeho. Byl to Jan Rother, „administrator“ z Bohuslavic. Nevystupoval literárně na veřejnost, ale jevil v okolí a ve farnosti své neobyčejnou horlivost (* 19./X. 1820 ve Služovicích, † roku 1893 a pochován jest v Benešově). Svědomitě pracoval o ušlechtnění svěřených osadníků. Horlivě rozšiřoval knihy z dědictví a jiné dobré české knihy. Odebíral hojně časopisů; zanechaná knihovna čítá na sta knih.

Dále byl to Josef Konečný, farář ve Velkých Hořticích (* v Ludgerovicích u Hlučína, † 10. prosince 1892 ve Vel. Hořticích). Studoval v Ratiboři a Vratislavi. Miloval vždy mateřský jazyk; rozšiřoval českou četbu, byl podporovatelem „Spolku pro zakládání knihoven ve Slezsku“ v Opavě. Jeho zásluhou zůstaly osady jako farnosti českými přes úsilí germanizačního aparátu. Pro jeho vlasteneckou činnost vypověděla ho pruská vláda ze škol, takže náboženství dítkám vštěpoval v kostele.

Vlastenecké práce v pruském Slezsku zúčastnil se značnou měrou opavský kostelník u farního chrámu Páně „P. M.“ Jan Rybka, který na

Lelkovo rodiště – Benešov na Hlučínsku.

Kostel a fara ve Vodce – kde C. Lelek působil.

Hrob C. Lelka ve Vodce.

parallelky.¹²⁾ Lelek píše: „Jestli mi odpíšete, nezapomeňte se zmínit, jestli již oněch 9 gymnasií naskrze českých stává, anť potom teprv, když Čechy budou míti školy české, bude český národ znovu zrozen, když nyní jenom o české národnosti se píše.“

V době, kdy Lelek tento dopis (29. října 1866) Praskovi do Vídně posílal, mohl se snad také kojiti nadějí, že i pruští čeští synové v pruském Slezsku dožijí se štěstí, kdy i jim bude umožněno i tam studovati na českých gymnasiích. Arci je to jen naše domněnka, jejíž oprávněnosti by molila dopřáti místa okolnost, že tehda byly ještě v pruském Slezsku pro národy slovanské poměry snesitelnější, jak se dovídáme z citovaného již spisu Jana Vyhliďala „Čechové v pruském Slezsku“.

Po více než století byla jedna okolnost pruským Čechům přízniva; totiž že mládež v obecných školách vyučována byla německému jazyku na základě mateřského. Dozor nad školami svěřen byl domácím duchovenstvu, jemuž nemálo na tom záleželo, by dítky zejména naukám náboženským dobře se přiučily na základě řeči české.

Kněží sami přičiňovali se, by si osvojili dostatečnou znalost českého jazyka. Studenti mohli nabýti dříve znalosti slovanských řečí na gymnasiích v Hlubčicích a Ratiboři, protože bylo též vyučováno řečem slovanským. R. 1856 dostal se do Hlubčic profesor řeči české znalý a milovník, jménem Stefan, rodilý Němec; česky se naučil na vysokých školách ve Vratislavi. Tento nový profesor uvázal se s dovolením krajské rady školní v úkol: moravské žáky učiti češtině. I učilo se českému jazyku každoročně 30—40 studentů ve třech odděleních.

V oddělení prvním učilo se podle mluvnice Ziakovy a čítanky Čelakovského. Žáci oddělení druhého mluvnici opakovali a úryvky nejznamenitějších spisovatelů českých na jazyk německý překládali. V oddělení třetím konečně čteny české básně a do prosy písemně překládány. Úlohy co nejpilněji opravovány. Mnozí žáci neunavnou pilností v mateřské řeči své znamenité pokroky činili, přes to všechno, že týdně jen tři čtvrti hodiny češtině bylo vyučováno. Tato přičinlivost prof. Stefana povzbudila některé německé žáky, že učili se češtině; tyto profesor učil ve zvláštním oddělení. Roku 1874 zemřel Stefan — od té doby v Hlubčicích nikdo neujal se češtiny...

Tyto poněkud snesitelné časy změnily se ve školství tamnějším po roku 1871, kdy byla Francie povalena a Německo sjednoceno. Velkoněmecká myšlenka tak se vzmolila, že pro-

tisíce knih za hranice vypravil, hlavně z „dědictví“. Jan Ryba byl u pruského lidu moravského osobností nanejvýš oblíbenou. K němu docházeli na poradu v rozličných záležitostech, uschovávatí peníze a jiné ještě služby od něho žádajice... (Dle spisu: Jan Vyhliďal, Čechové v pruském Slezsku, r. 1900, str. 18—19.)

¹²⁾ V. M. O. 1911, č. 19., str. 4., pozn. 4.

následováno bylo vše, co se zdálo, že se protiví názorům o velké protestantsko-německé říši. Hnáno útokem na neněmecké národnosti — a hle, hrubé násilí vítězí. Ze škol národních i vyšších vyobcovali šmahem české i polské knihy, přísně zakázali vyučovati česky a polsky, vyučování náboženství odňali duchovenstvu a svěřili učitelstvu...

Jaké to byly smutné doby pro slovanské národy v bezcitném Prusku! Avšak Lelek nezoufal a, nemohl-li vychovávat budoucnost národa ve škole v mateřské řeči, začal se starati o svůj lid ve spolcích hospodářských, jak již svrchu podotčeno.

Lelek znal také dobře obrodný vliv knihy dobré. I v tom tedy směřu vychovával malé i dospělé, půjčuje jim ze své knihovny a objednáváje pro ně, kde jen mohl, dobré knihy, i když to bylo spojeno s velkými oběťmi finančními. Nelitoval peněz. Pokud mohl, přičiňoval se také, by se zakládaly školní knihovny. Tak čteme na konci sešitu „Slezské národní písně, sbírka IV.“, kde si asi Lelek napsal jako makulář toto: „To přesvědčení, že žáci vědomosti ve škole nabyté častokráte zapomínají, že mnohý umění ve škole s velikou prací sobě přiosobených ani neužívá, ani užívati příležitost má, — spolu také že i povinnost poutá, rozum osvěcovati a srdce k zbožným skutkům nakloňovati: to vše i jiné příčiny přivedly mne k tomu, při zdejší oldříšovské škole aspoň počátek malé knihovničky pro školní mládež založiti. Následující knihy věnuji. Má vůle a zbožné želání jest, aby se tyto knížky vždycky v rukách nacházely.¹³⁾ aby je dívky s chutí a radostí pilně čítaly. Protož žádám, aby každý přečítav nějakou knížku, své jméno vlastní rukou do jednoho při každé knížce přišíitého lístku napsal, proto také i čas zaznamenal, přes který ta knížka u něho v jeho rukách byla. Starším, kteří ani do nedělní školy nechodí, jenom tehdy povoleno buď čítati, jestli peněžitými příspěvky k rozmnožování budou napomocni. Má také vůle jest, aby třetina těch knížek také i v Služovicích i v Nebožčicích (t. j. Sloužovicích a v Hněvošticích čili Něbošticích) k čítání se vynacházela. Velectěným panům, velebnému panu školnímu revisorovi, panu rektorovi, panům úřadům rozmnožování a zvelebování této knihovny na srdce kladu.“ Tyto poznámky napsal Lelek asi r. 1838, jsa kooperatorem v Oldříšově. Bylo to tedy na počátku jeho vychovatelské dráhy a vychovatelským ideálům svým zůstal Lelek věren až do posledního dechu svého života. Dobrá kniha byla mu nade vše!

Lelek spisovatel a sběratel národních písní.

Leleka jako spisovatele možno charakterisovati takto: psal právě o tom, po čem volala nutnost a k čemu ho pudila vnitřní

¹³⁾ Zde vynechal Lelek výrok: doplňujeme slovem v závorce „nacházely“.

jeho touha. Aby poučil lid a aby také ukojil svou žízeň po vědě, chápal se péra, s pérem v ruce studoval. Psal slohem jednoduchým a činil tak úmyslně, vždyť hlavním jeho cílem bylo povzbudit, povznést svůj milovaný lid, Čechy v Prusku.

Mnohý purista by snad spisy jeho méně příznivě posuzovali si dovolil, avšak zvláštnosti písemnictví Leleka dovede náležitě oceniti pouze ten, kdo uváží jednak dobu, v níž Lelek psáti počal, jednak skrovný stupeň vzdělání, jakého se lidu českému v pruském Slezsku posud na školách úplně německých dostávalo. Chtěl-li Lelek lidu tomu prospěti, musil k němu zcela srozumitelně mluvit a psáti.

R. 1846 v září počal vydávati vlastním nákladem v Ratiboři u A. V. Friedricha časopis „Holubici“, povzbuzující k náboženství, mírnosti a moudrosti. Vycházela měsíčně o 16 stranách za dva české. Ačkoliv byl časopis obsahu bohatého a prostě psán, přece musel býti zastaven. Nezdar působil na Leleka tak, že až do smrti nikde ani nejdůvěrnější přítel nesměl mu „Holubici“ vzpomenouti. R. 1875 pokoušel se ještě jednou vydávati časopis pro lid a doufal, že pomocí Miarka¹⁴⁾ se mu plán zdaří; doufal však marně, plán se nezdařil. Jako náhradu za „Holubici“ rozšiřoval „Opavský Besedník“, jenž vycházel v Opavě od r. 1861—1865, a měl v Prusku na 200 odběratel. Když i památný „Besedník“ musel býti nepřízní doby zastaven, staral se zase Lelek o svůj lid i v tom ohledu dál a hledal náhradu. O tom poznamenává prof. Prasek:¹⁵⁾ „Neméně zajímavo jest slyšeti, kterak Lelek pečoval, aby kalendář aspoň nějakou náhradou byl za zašlý „Opavský Besedník“; vyzýval mne totiž, abych já české vydání Kolkova kalendáře opatřil, kteréž po dvě léta dosud obstarával profesor † Merklas, kterýž zemřel na cholera.“ V dalších dopisech opětoval Lelek své tužby, abychom dostali za „Besedníka“ nový časopis, i žádal, abych se dostal za profesora do Opavy a tam zase vydával nový pod názvem „Opavan“. Bylo ovšem ještě daleko od toho, aby se tužba má, dostati se do Opavy, splnila, natož abych obživil „Opavského Besedníka“.

Když pak od r. 1870 začal v Opavě vycházeti „Opavský Týdeník“, ujímal se ho Lelek horlivě a přispíval do něho pilně jako kdysi do „Besedníka“ a vedl rubriku z pruského Slezska, která je nejčetnější v létech 1875—1876. Školství a politika pruská byly obyčejně obsahem jeho velmi zajímavých článků, jež hodláme později ve zvláštním svazěčku sebrati a jako historický dokument prací a snah Lelkových vydati...

¹⁴⁾ Dr. Gruda, nekrolog. Miarka byl přední buditel lidu polského ve Slezsku, Vydával v Mikulově v prus. Slezsku časopis „Katolik“, jenž byl velmi oblíben a měl na 8000 předplatitelů.

¹⁵⁾ Půlstoletí, str. 43.

Ze spisů Lelkových vyšly tyto:

1. „Opis Slezska“ s českou mapou, zhotovenou od Alberta Semdera v litografickém ústavu G. Moslera v Hlučíně. Mapa to obsahuje také národopisné rozhraní v obvodu Slezska.

2. „Duchovní poklad“ anebo „Sbírka duchovních písní“ (cena 13 českých).

3. „Slabikář“, jehož se do r. 1873 na čes. školách v pruském Slezsku užívalo a o němž jsme již výše mluvili. Všechny tyto spisy vyšly tiskem A. V. Friedricha v Ratiboři roku 1846.

Dále sepsal Lelek:

4. Různá pojednání o básnících řeckých a jejich plodech.

5. Životopis sv. Bernarda, opata Jasnodolského (v „Opav. Besedníku“, r. 1861 a 1862).

6. Úryvky z dějin, na př. „Maxmilian II., císař římsko-německý“, „Sobieski a jeho vítězství nad Turky u Vidně roku 1683“ a j.

7. Různá pojednání z oboru fyziky, přírodopisu, hospodářství a p.

8. Sebral mnoho národních písní, pořekadel,¹⁶⁾ povídek atd.

Také mnoho kázání a pojednání zanechal v rukopisu.

Roku 1863 byl spolupracovníkem nově založeného týdeníku „Národ a škola“ v Praze za redakce Řezáčovy. R. 1866 připravoval k tisku „Pravopis český pro slezské Moravany“.

Když toto všechno nestranně uvážíme, musíme se opravdu poklonit spisovatelské činnosti Lelkově a musíme ji čím více oceňovati, že toto všechno psal ve své krásné a drahé mateřské řeči české a k tomu ještě v Německu, kde se tolik českou řečí pohrdalo. Svého českého původu, svého českého citění nezapřel nikde a před nikým a proto zasluhuje nezměrné úcty a lásky celého národa československého.

C. Lelek byl také milovníkem národní písně a proto jal se je také sbírat a nasbíral jich hojně. Tyto zapůjčil moravskému sběrateli národ. písní Dru Fr. Sušilovi, o čemž píše Dr. Pavel Vychodil¹⁷⁾ takto: „Jediný větší příspěvek (národních písní) poskytnut byl Sušilovi od sběratele slezského Cypr. Lelka, který již r. 1846 měl sbírku písní slezských do tisku uchystánu.“ Lelek si také se Sušilem dopisoval a na prázdniny do Hlučina v pruském Slezsku zval. Vychodil zaznamenává zajímavý

¹⁶⁾ Některé z pořekadel:

„Z panské stodoly vyletí sova, z hlupého člověka hlupá slova.“

„Jakou zastal, takou chlastal.“

„Dy přijde vrana mezi vrany, to kráká jako ony.“

„Dyby každý pravdu kryl, dávno by svět peklem byl.“

„Na hlupu není kupu.“

„Točím, točím, nevím o čím.“

„Svatý Rochu, daj mu trochu (t. j. rozumu), aby nezbyvalo ani nechybovalo“ (t. j. nenadbývalo ani nescházelo) atd.

¹⁷⁾ Vychodil: Fr. Sušil, Životopisný nástin, v Brně 1898, str. 242.

Lelekův dopis Sušilovi, jenž dává také nahlédnouti, jak Sušil pracoval. Lelek mu píše 18. října 1844 z Hlučína: „Dlouhotrvajícím deštivým povětrím zdržen, nemohl jsem Vašnostem požádané sloky spíše odeslati. Nyní Vám posílám všechny, i ty, co jste loni napsati ráčil, ať i mezi nimi několik jest takových melodií, které slabiky pod náležející noty postavené nemají. Některé nápěvy jsou dvakráte napsané, jako: „Oženil se Severynek“, aneb: „Jak z vojny přijechal“, a vždy se jinak slyšeti dají, ačkoliv mezi sebou jsou velmi příbuzné. Z toho bych jistil, že jakožto text jedné a té samé písně často se mění, podobně i melodie rozličným proměnám podrobené jsou. Tyto od Vás napsané melodie jsem p. T. . . . (?), profesoru gymnasia Hlubčického předložil, když zde v Hlučíně¹⁴⁾ byl, on některé za výborné uznal, o jiných ale pravěl, že jsou nedokonalé, že jim chybí „Grundton“; a tato hana trefila i melodii Vámi velmi vychválenou, pod číslem 12. obsaženou: „Byl tu jeden člověk, bylo mu jakkolivěk“. Tuto událost Vám oznamuji, Vám zanechávaje, jestli byste ji doma v Brně opravil anebo snad ještě ji jedenkrát slyšeti žádal. Kdybyste příští prázdniny po Slezsku polské písně sbírat přišel, (což kdybyste činil, hojnou žeň bych Vám předpověděl na poli až posavad ladem ležící), tudy byste mohl i nadejít do Hlučína a některé melodie ještě jedenkrát od lepších zpěvaček slyšeti. Jestli ale uznáváte, že těmto melodiím ničeho nechybí, tedy hned mohou býti vytisknuté.“¹⁵⁾

Dne 24. července 1856 zve Lelek Sušila opět na prázdniny do Vodky. Sběrka písní Lelekových také byla mezi spisy, které chtěla Matice Moravská r. 1846 nebo později vydati.

Mezi sběratele — ochotníky — národních písní uvádí Sušil v předmluvě k velké sbírce, r. 1860 dokončené (datované 17. prosince 1859), Cypriána Leleka nejčastěji a praví, že mu Lelek svou sbírku v pruském Opavsku shledanou připustil, ovšem bez nápěvů, ale ku které si melodii tím lehčeji z úst lidu nalezl, moha již určitou píseň udati, jejíž melodie vyhledával.

Část národních písní Lelekem v prusk. Slezsku sebraných jest uložena v Museu M. O. v sešitech.

První sešit: Slezské národní písně, svazek první, obsahuje 65 písní.

Druhý sešit: Slezské národní písně; sbírka čtvrtá, od č. 79. do 121. (122. je začata).

Třetí sešit: Slezské národní písně, svazek pátý (20 čísel).

Čtvrtý sešit: Národní písně slezsko-moravské, sv. jednáctý, obsahuje 43 písní milostných. Lelek poznamenal k některým: Krásná, velmi krásná, neskromná, polovičná, známá,

¹⁴⁾ Pozn. Lelek psal Hlučín, což bylo vlivem němčiny. Správný český název je Hlučín.

¹⁵⁾ Vychodil, I. c. str. 242.

II

Corwoni sem ffila
 Heleni mi seffla.
 Mij moze fadec'ko
 Bez koho ze teftko.

2. Teftko mo ze teftko
 Bez nicho milicho
 Mdybych ga' wawela
 Cefferty do nicho.

3. Ga' cefferty newjin
 Lhadnjakem nepijedw
 Mily moony Bosc
 Koho je psak'kuwu

4. Corwoni pntličky
 Nas os ga' waw' wawu
 Mij mily duleko
 Do kym ga' mu fkažu?

5. Fkažu ga' mu, fkažu
 Do malym proflicku
 Ne me' nemitawat
 Gena na skwitičku?

L. Lelch

neforemná, krásné rýmy, překrásná, pěkná, trochu prosaická, hrubě rozumná, dvojaká, pěkná, naivná, Sušil, pobožná atd.

Pátý sešit: Národní písně slezsko-moravské, sv. XII., obsahuje 65 písniček. Poslední zpívá o lásce sesterské (upomíná na Antigonu):

„Jenom jednoho bratříčka měla,
 „A ještě ho na vojnu vydat' musela,
 „Kaplaři milí ba i roztomilí,
 „Kaj stě mi mojeho bratříčka zaprovodili.
 „Leží un, leží v lése na plani,
 „Ďubaju ho kavky, vrany tež i havrany.
 „Sestříčka jeho běži pro něho,
 „A sebrala do fortuška kostečky jeho.
 „Jak jich sebrala, domů běžela,
 „A ještě svému bratříčku zvonit' kazala.“

Šestý sešit obsahuje 60 písniček, sedmý 18 písniček a poslední: Úryvky ze „Slabikáře“.

3. Politická činnost Leleka.

Lelek byl přívržencem strany katolicko-konservativní. Kde mohl, všude na lid mocně působil, programy různých stran vykládal a význam a důležitost voleb akcentoval, neboť věděl, že volby vzbuzují — a to právem — zájem občanů každého státu. Patrně, že Lelek měl vyvinutý smysl pro činnost politickou a velký zájem politický, se kterým arci se snažil spojit především zájem národní, čehož důkazem, že v okresním centrovém výboru v Hlubčicích svým vlivem docílil toho, že katolické „centrum“ poučovalo moravský lid vždy českými provoláními. Hle, i svou politickou činností jeví se Lelek na prvním místě jako neohrožený bojovník za práva moravského lidu v pruském Slezsku — chce, aby jeho mateřská řeč i v oboru politiky se uplatňovala. A protože Lelek byl muž celý, uposlechno německé katolické centrum jeho hlasu. „Jako zářná hvězda svítí nám vzor Lelekův v potomním národním uspávání moravského lidu v pruském Slezsku, v národní tmě...“

Lid na Ratibořsku byl za to Lelekovi vděčný, věnoval mu svou neobmezenou důvěru a dne 12. prosince 1848 zvolil si ho do druhé komory sněmu berlínského.²⁰⁾ V Berlíně však Lelek nebyl. Když po rozpuštění sněmu berlínského byly vypsány volby do národního sněmu frankfurtského, zvolen byl Lelek opět.

Za doby Lelekovy tvořil se v Německu jednotný celní stát. Průstí vladaři vyznali se v hospodářské politice, a to bylo podkladem k politickým úspěchům. K těmto úspěchům sluší po-

²⁰⁾ Tento sněm přijal po mnohém odporu dne 5. prosince 1848 novou ústavu, již vláda obhajovala.

čítati okolnost, že nedávno uloupené Slezsko se tak brzy dovedlo přizpůsobiti.

Po vídeňském míru 1815 bylo sice Rakousko státem vedoucím v politice policejní, ale hospodářská politika ponechána úplně v rukou Německa, jež toho chytře využítkovalo ve svůj prospěch. Německý Bund sílil. Roku 1819 zrušilo Prusko vnitřní cla, akcisy a vybíralo cla jen na hranicích svého území. Roku 1828 spojilo se v celní jednotu s Hessenskem. Bavorsko a Württembersko utvořily zase jihoněmecký spolek a již r. 1829 slíbily si oba spolky snížení celních tarifů, takže celá řada malých států severoněmeckých přes dřívější odpor, který vedl k utvoření t. zv. středoněm. spolku, připojila se v letech 1829—1831 k celní jednotě Prusko-Hessenské. Konečně pak podařilo se r. 1833 utvořiti úplnou celní jednotu se spolkem jihoněmeckým, načež také Sasko i státy durynské se připojily, a tak 1. ledna 1834 slavilo Německo utvoření německého celního a obchodního spolku, velkého jednotného hospodářského území. Celní důchody rozdělovány podle počtu obyvatelstva a také některé daně spotřební uspořádány podle jednotných zásad. Jenom Hannoverko, Brunšvik, Oldenburg a Schaumburg-Lippe zůstaly stranou, poněvadž zavedly cla ještě nižší, utvořily t. zv. Steuerverein, a připojily se k německému celnímu spolku teprv 1. ledna 1854. Zatím však rozmnožen tento 1835—36 o Nassavsko, Badensko a mnoho jiných malých teritorií.²¹⁾

Rakousko však nedovedlo se přizpůsobiti novým myšlenkám, novým tužbám národů, nýbrž vedlo svou zkostratělou politiku dál, doufajíc všechno od politiky policejní. Leč marně. Nastal konflikt s novými silami. První byl s Itálií. Roku 1849 28. srpna vyšlo Rakousko jako vítěz (Radecký). — Druhý konflikt byl, revoluce v Uhrách. Byla však za pomoci Ruska zdolána 13. srpna 1849 u Világoše. Ministrem zahraničních věcí byl od 22. listopadu 1848 kníže Schwarzenberg, s nímž začala v Rakousku svou úlohu politika velkoněmecká.

V Německu měli celní jednotu a k tomu nastalo tam velké nacionální nadšení. Dr. K. Kramář o tom píše:²²⁾

„Hospodářská síla Německa stále rostla, hospodářský život stával se stále intensivnějším, což podporováno bylo zejména stavěním železnic a tím stávala se také nacionální myšlenka silnější a mohutnější, poněvadž sílila a bohatla její nositelka, německá bourgeoisie.

A Prusko bylo si vědomo své velké německé úlohy, třeba jeho snahy posud se rozbíjely o odpor Rakouska a spojených s ním států. Jak již zmíněno, Prusko již v obnoveném Bundu chtělo silnější jednotu, a tyto snahy obnovilo po nastoupení Bedřicha Viléma IV. Ministr Radowitz vypracoval (1847) krá-

²¹⁾ Dle článku dra K. Kramáře v „České Politice“, Praha, 1906.

²²⁾ l. c.

lem schválenou opravu zřízení Bundu, která by vedla k větší jednotě ve věcech politických, vojenských i hospodářských — ale prozatím vše zůstalo bezvýsledným. Konečně přišel i na Německo rok 1848 s jeho krátkými, rychle povalenými revolucemi, pouličními bouřeními, provisorními vládami, ústavami, velikými sny o velkém, jednotném Německu — a reakcí. Sám Bundestay musil se státi nacionálním a vyvěsiti černo-červeno-žlutou vlajku na paláci. Otázka Šlesvicko - Holštýnská poprvé pobouřila národní kruhy německé, a poprvé politika kabinetní musila počítati s probuzeným veřejným míněním. Pokusy dánské národně-liberální strany, scentralisovati Dánsko se Šlesvikem i Holštýnem vzbudily bouři ve vévodstvích, ustavena provisorní vláda a nápadník trůnu, vévoda Augustenburský v Berlíně obdržel přípověď, že Prusko bude podporovati snahy po osamostatnění Šlesviku a Holštýnska. Pruský generál Vrangel porazil sice Dány, ale vlivem Ruska a Anglie došlo k příměří, které v Německu a ve Frankfurtě sice velmi nepříznivě bylo přijato, ale přece jen na konec i říšským sněmem bylo schváleno. Prusko sice ukázalo, že by chtělo býti v čele národního Německa, ale nemělo k tomu dost odvahy a odhodlanosti.

Ve Frankfurtě sešel se 30. března (1848) t. zv. Vorparlament, 4. dubna 50členný výbor, který připravil návrh ústavy (t. zv. návrh sedmnácti: dědičný císař, vrchní sněmovna z panujících knížat a zástupců státu, dolní sněmovna, jeden poslanec na 100.000 duší a říšský soud) a konečně 18. května sešlo se národní shromáždění, obeslané také z Rakouska — ovšem bez Čechů, za které do Frankfurtu odpověděl Palacký. Národní shromáždění sobě sice ihned aragovalo nejvyšší zákonodárnou moc ve příčině ústavy všech německých států — ale jen zákonodárnou, ne správní, zvolilo 29. června arcivévodu Jana za říšského správce, počalo s poradami o ústavě, ale brzo bylo jasno, že nedojde k jednotě, po které tak dlouho toužilo německé národní hnutí. Rakousko mělo sice doma revoluci, zrovna tak jako Prusko, kterému vyčítána nad to chabě vedená válka s Dánskem, avšak ve Frankfurtě nedovedli využítovati příznivých okolností a nedovedli býti hotovi s ústavou, a tak, když z nespokojenosti nade vším tím v srpnu vypukla revoluce ve Frankfurtě a v Badensku, ovšem brzo sice potlačená, bylo přece jasno, že z jednání frankfurtského sněmu vzroste silné, mohutné císařství Němců. Neboť Rakousko se pomalu zase vzpamatovávalo, v knížeti Schwarzenbergovi dostalo po přemožení vídeňské říjnové revoluce silného ministra a 2. prosince nového mladého panovníka, a také Prusko bylo dost brzo hotovo se svou revolucí.

Jak již nahoře připomenuto, také Lelek byl zvolen do sněmu frankfurtského. Historie praví: Prvním poslancem okresu ratibořského byl dle stenografických parlamentárních zpráv

kníže Felix Lichnovský. Týž sůčastnil se prvních 80 sezení sněmu, a to od 18. května až do září 1848. Dne 18. září 1848 byl kníže Lichnovský zároveň s generálem Auerswaldem blízko Frankfurtu revolucionáři zavražděn. Po Lichnovském následoval v poslanectví za okres ratibořský farář Heide, jenž se však dne 13. ledna 1849 v 151. sezení mandátu vzdal. Po něm nastoupil jako poslanec P. Cyprián Lelek, kaplan hlúčinský. Ponejprv se ocitá jeho jméno mezi hlasujícími v 185. sezení dne 13. března 1849. Když se za oněch bouřlivých dob Lelek ubíral do Frankfurtu na dalekou cestu, sepsal si v Ratiboři také svůj testament. o němž bude níže zmínka.

Ačkoliv Lelek v parlamentě nepodával žádných návrhů, ani jinak o slovo se nehlásil, ani žádných petic nepředkládal, přece se řádně všech sezení zúčastnil, až v 224. sezení dne 19. května 1849 zároveň s většinou poslanců (538) ze sněmu vystoupil, kdežto menšina (130 poslanců) se sešla dne 30. května 1849 ve Stuttgartě k tak zv. Rumpfiparlamentu.

Abychom měli jasný obraz a dostatečnou odpověď, proč Lelek s většinou poslanců ze sněmu vystoupil, nutno se ještě blíže zmíniti o další historii frankfurtského sněmu, jenž na konec ukázal naprostou svou slabost a bezmocnost. Tento sněm začal se míchati do vnitřních věcí Rakouska i Pruska, vysílaje tam říšské komisary. Ba, postavil se přímo proti Rakousku přijetím § 2. a 3. nové ústavy. ve kterých vysloveno, že žádný německý stát nesmí býti spojen se státem neněmeckým jinak, než personální uníí. Schmerling následkem toho vystoupil z říšského ministerstva, poněvadž všecka snaha Rakouska zrovna v té chvíli byla, povaliti uherskou revoluci a utvořiti silnou, centralisovanou monarchii. Ve Frankfurtě chtěli nyní utvořiti užší spolkový stát, s Rakouskem zůstatí jen v užším spojení, a vedení v užším tom státu dáti dědičnému císaři Němců. Avšak větší státy, zejména Bavorsko, byly proti tomu, a ve sněmu nebylo pro plány ty většiny. Teprv oktroyování rakouské ústavy ze dne 4. března 1849 popudilo i ty, kteří byli posud proti vyloučení Rakouska z Německa, a konečně byl 28. března 1849 zvolen Bedřich Vilém pruský dědičným císařem Němců. V Berlíně neměli situaci ještě za dost zralou, a tak Bedřich Vilém deputaci říšského sněmu odpověděl odmítavě a neurčitě.

Rakousko prohlásilo úlohu svých poslanců za skončenou a odvolalo je z Frankfurtu, totéž učinilo po něm Prusko, a zbylí poslanci přesídlili se 30. května do Stuttgartu, kdež konečně byli 18. června würtemberskou vládou rozehnáni, a různé malé revoluce potlačeny.

Další děje o sjednocení Německa nepatří již do rámce našeho dílka, jen dodáváme ještě:²³⁾ „Sjednocení Německa jako

²³⁾ I. c. str. 58—62.

Italie na ráz se nepodařilo. Bylo zde mnoho nadšení, mnoho zápalu, ale nebylo velkých mužů, kteří by dovedli víc jednatí než mluvití. Bylo mnoho liberálního doktrinářství, ale vyvolané revoluce, zejména v Německu, nebyly víc, než chvilkovým vzplanutím. A stát, jenž povolán byl svou velikostí, svou historií a svou německostí hrátí úlohu rozhodující, byl v rukou slabocha, krále bez pevné vůle a železné vytrvalosti.²⁴⁾

Za doby Lelkovy vzplanul v Německu tak zv. „kulturní boj“, jež vyvolal Otto hrabě Bismarck-Schönhausen.²⁴⁾ Byl to Prušák. V dějinách lidskosti nebylo silnějšího ani zhoubnějšího proudu, než který Bismarck začal proti neněmeckým národům v Prusku. Zvláště slovanští národové, Poláci a Čechové (Moravci) musili nastoupiti křížovou cestu.

Po válce německo-francouzské, jež trvala od 19. července 1870 do 28. ledna 1871 a byla ukončena mírem ve Frankiurtě 10. května 1871, napsal slavný francouzský spisovatel Viktor Hugo: „Od nynějška bude se co báti jen dvou národů, jednoho, protože zvítězil, druhého, protože byl přemožen. Z těchto dvou národů bude míti jeden císařství, to jest tolik jako otroctví, jeho vojenské, spustlost mravů v kasárnách, parlament, v němž řečníci jeho jsou zavírání, císaře z boží a vojáků milosti; svobodné slovo udušeno, nikde světlo, všude samá tma.“²⁵⁾

A tato tma začla strašit i v hlavě samého Bismarcka. Začal se obávati, že by po restauraci monarchie ve Francii, což nebylo vyloučeno, mohlo dojíti za Elsas a Lotrinky k revanche — k válce proti Německu a zároveň počal nedůvěřovati německým katolíkům. Centrum dostalo se do oposice proti Bismarckovi. Vládní listy jaly se psáti 1871, že centrum podvrací jednotu německou. Krajní, bezohledný boj²⁶⁾ počal t. zv. květnovými zákony z r. 1874, v kterých postavil církev úplně pod dozor státu, a když Řím proti nim vystoupil se stejnou energií, šel dál, zastavil platy kněžím, zavřel kláštery, jmění katolických církevních obcí dal pod dozor státní, sesazoval biskupy, hnal je před soudy a dal je bez ostychu na celá léta zavíratí do vězení.²⁷⁾

²⁴⁾ Narodil se 1. dubna 1815. Dne 24. září 1862 stal se Bismarck pruským státním ministrem, 8. října 1862 předsedou ministerstva a již tehdy, když mu sněm nepovolil rozpočtu, vládl bez rozpočtu (1862—1866). Roku 1864 ve spolku s Rakouskem podnikl válku proti Dánsku, potom obelstil Rakousko o náhradu, čímž způsobena válka 1866. Dne 14. července 1867 stal se kancléřem severoněm. spolku. Roku 1870—71 po válce s Francií stal se kancléřem Německé říše a knížetem. Jeho heslem bylo: „Krví a železem“, což značí jeho bezohlednost, s jakou vystupoval v poslední době proti každému.

²⁵⁾ Zápisky pisatele.

²⁶⁾ „Česká politika“. Laichter, Praha, 1906 v článku: „Rakouská zahraniční politika v XIX. století. Napsal dr. K. Kramář, str. 96.

²⁷⁾ Tak na př. hnězdenský biskup kardinál Ledochowski sesazen a žalářován. Pokuty, ke kterým katol. biskupové, kněží a redaktoři byli do r. 1876 odsouzeni, páčí se na 1.200.000 marek nebo 50.000 dní žaláře. Biskup

Známy kulturní pracovník a spisovatel píše ve známém spisku „Čechové v pruském Slezsku:“²⁸⁾ „Kulturním bojem valně utrpěla věc česká v Prusku; několika žijícím vlastencům bylo vésti dvojnásobný boj: za víru a jazyk, na něž jich bylo přece málo. Mimo to byli velmi zaměstnání povinnostmi svého stavu, protože některé farnosti byly bez kněží. Není tedy divu, že mrákota národního spánku vždy šířeji a šířeji rozkládala tmavé perutě nad pruským Opavskem, takže někteří byli toho názoru, že lid nadobro usne.“ Na tomto místě třeba vysloviti náš vroucí dík Prozřetelnosti, že se tak nestalo. Vzbudilať vlastenecké kněze českému lidu v Prusku, jež kráčeji ve šlepičích svého jasného vzoru C. Lelka, chránili a pěstili přes nepřátelství pruské vlády símě Lelkem zaseté, chránili povrhovaný jazyk „moravský“ — drahou řeč mateřskou.²⁹⁾

Ale v době kulturního boje bylo Čechům v Prusku velmi zle. Od r. 1873 odstraněn Lelkův „Slabikář pro normální školy“ a zaveden slabikář německý. O tom píše Jan Vyhliďal: „Touto událostí počíná utrpení slovanských dětí ve škole. Že v takových školách, v nichž školáci od prvního stupně až do vyjítí, vyučovány jsou řečí cizí a že s pokrokem to bledě vypadá, možno si mysliti.“ A dále: „Na Prusku učitel s dětmi mluví ve škole jen po německu, vyjímajíc nějakou dobu s nováčky. Obecná škola má zněmčiti české kraje v Prusku, tak neomaleně vyjádřili se pochopové, vládní inspektoři. Ti učitelé, kteří se mohou vykázati pokrokem z germanisace, dostávají ročně 7—100 marek odměny. Není tedy divu, že učitelé, podávajíc se nátlaku s hora činěného, němčí, dětem zakazují ve škole po „našemu“ mluvíti, poroučeji mimo školu po německu pozdravovati a cestou ze školy cizí řečí hovořiti. Neposlušní trestáni bývají holí.“ — „Přední povinností pruského inspektora jest, jak se dostaví do školy, vyšetřovati, zda-li učitelé mluví kdý s dětmi po česku. Vyptává se též mimo školu na učitele a kněze, zdali se nějak proti germanisaci neprohřešili. Běda, najde-li ve škole nějaký kostelní zpěvník český, nebo nějakou českou knihu, tu má se ubožák po pěti! O kněžích vyzvídá, jaká bratrstva zakládají, nerozšiřují-li českých katechismů, nepůjčují-li českých knih atd.“³⁰⁾

Toť následky brutální německé politiky Bismarckovy. Trudné zažil tehda chvíle vlastenec Cyprian

hildesheimský dostal 6000 marek pokuty. Biskup padernborský, 63letý dr. Martin Konrad, stíhán byl zatykačem. Kostelní jmění zabaveno. Kněz Jan Malík v Oldřišově byl zavřen 9 měsíců a bratr jeho zaplatil pokutu zaň 1050 marek atd.

²⁸⁾ Jan Vyhliďal, Čechové v pruském Slezsku, Kroměříž, 1900, str. 20.
²⁹⁾ Někteří z těchto vlasteneckých kněží buďte zde jmenováni: Tomáš Kamrádek, farář ve Vel. Petrovicích, Jakub Restel, farář v Oldřišově, Bruno Schneider, děkan v Benešově, Arnošt Jureczka, farář ze Sudic a Josef Hlubek, farář z Bořutína a Josef Votava, farář z Kobeřic.

³⁰⁾ l. c. str. 57. a násl.

Lelek, dobré české srdce se mu svíralo žalem pod tlakem surového německého ducha. Leč nelenil, nýbrž, kde která veřejná schůze konána (ve Vratislavi, v Bytomi, v Ratiboři), byl Lelek přítomen a působil k tomu, že se též k lidu slovanskému dle slušnosti a spravedlnosti hledělo, zejména při schůzi v Ratiboři (1876) dovolával se řečníka, jenž by k přítomným Čechům promluvil jazykem českým. Pořadatelé schůze byli hotovi přání jeho vyhověti, ale poněvadž řečník k tomu cíli zvolený byl kněz do Rakouska příslušný, nebyl od pruského komisaře k slovu připuštěn.³¹⁾

Poznámky o jeho osobě a poslední dny jeho života.

Vždy mravu bezúhonného a mysli šlechetné vyznamenával se Lelek neobyčejnou skromností a mírností v té míře, že pohodlí vůbec ani neznal. Čeho si ze skrovných důchodkův byl ušetřil, chudým uděloval aneb za knihy, noviny a písně české vynakládal, jež buď půjčoval anebo rozdával. Též zanechal rozsáhlou knihovnu, v níž prstonárodní literatura česká přední místo vede. Knihy ty zаныšlel věnovati obci Vodcké. — Nikdo nebyl jemu příliš prostý, s každým rád se bavil, jej poučoval a k dobrému povzbuzoval. — Pro svou prostnost a bezelstnost musil mnohdy trpké úsměšky snášeti.

„Lelek byl dětinně prostá duše, neznající lsti ani ústrků a proto ne zřídka oklamán býval“, vyznal o něm farář A. Kinner ve své řeči pohřební, dokládaje ku konci: „Poněvadž velezasloužilý kněz tento pro některé zvláštnosti častěji zneuznáván, křivě posuzován, ba posměchu vydán byl, viděl jsem se pohnuta, tolik pronésti na jeho obranu.“³²⁾

Jinak než mnohý národní zbloudilec v jeho otčině smýšlelo se o Cyprianu Lelkovi za hranicemi. Tak na př. „Opavská Beseda“ na valné hromadě 1. října 1882 jmenovala ho prvním svým čestným členem. Diplom velmi vkusný byl mu ke dni 20. října 1882 doručen, kdy svoje sedmdesáté narozeniny slavil. — Jaké vážnosti v daleké Praze požíval, svědčí český vychovatelský měsíčník „Paedagogium“, jenž v 11. sešitě ročníku 1822 na stránce 527. doslovně o něm napsal: „V pruském Slezsku, v severním okolí naší Opavy, nyní více než kdy jindy proslulé zápasem našich bratří českoslovanských o národní rovnoprávnost, leží ves Vodka, téměř na rozhraní národopisném mezi Němci a živlem českým. Ve vsi té odráží muž skalopevné povahy, vzácných vědomostí a horlivý národovec, P. C. Lelek, germanisační útoky slovem i skutkem, v chrámě i ve škole, působě s neúmornou pilností blahodárně. Velectihodný kmet tento, podporovatel snah našeho paedagoga

³¹⁾ Dr. Gruda, nekrolog I. c.

³²⁾ Nekrolog.

P. Rezáče, slaví nyní 70leté narozeniny. Neprohřešíme se za-
jistě proti klidu a skromnosti jeho, vzpomínáme-li v listě na-
šem dotčené jeho soukromé slavnosti srdečným pozdravením
a provoláním mu na zdar ještě na mnohá šťastná léta!“

Konečně budiž zde také vzpomenuto, že Lelek měl býti
jmenován čestným radou konsistorním od arcibiskupa praž-
ského, avšak předčasná smrt vyznamenání to přerušila.
Zemřel náhle ve čtvrtek dne 26. dubna 1883 k večeru při sva-
čině v Grögrově hostinci v Hlubčicích, kdež měl téhož dne
různá pořízení. Právě chtěl odjíždět povozem domů — do
Vodky, kdy byl raněn mrtvicí. Povoláný dr. Kober konstatoval
srdeční mrtvicí. Hodinky a peníze byly nebožtíkovi odebrány
a mrtvolu přenesli pak mužové na nosítkách do nemocnice,
kdež ji nemocniční sestry do rakve uložily. Po té převezli
vděční vozečtí rolníci čtyřsprežím mrtvolu svého faráře
do Vodky.“

Pohřeb Lelkův

vyličil důkladně „Opavský Týdenník“ ze dne 5. května 1883,
číslo 18., v článku, který k vůli zajímavosti a tehdejší časo-
vosti nutno zde doslovně uvést:

„Pohřeb zemřelého C. Lelka ve Vodce byl za přehojného
účastenství jeho spolubratrův a přátel, domácího i přespolního
lidu v pondělí 30. dubna po 9. hodině dopolední z budovy far-
ské. Rakev, ozdobenou překrásným věncem s červenobílou
stuhou, věnovaným „Besedou Opavskou“ svému prvnímu čes-
nému členu, nesli střídavě zesnulému zvláště milí občané.
Průvod vedl s asistencí asi 20 duchovních z bližšího i širšího
okolí, dp. konsistoriální rada a děkan bavorovský, P. Rych-
tarský, arcibiskupský komisař v Pruské části Holomúcké arcí-
diecése. Páni duchovní, ač za živa zesnulému pro národnostní
jeho působení nevalně příznivi byli, k pohřbu jeho v četném
počtu tomto se dostavivše, ukázali, že zásluhy jeho jak v cír-
kevním, tak v národním ohledu nezůstaly u nich nepovšimnuty
a měli jsme příležitost u mnohých pozorovati dojem všeobecné
populárnosti zesnulého. Za rakví ubírali se bližší přátelé a pří-
buzní zesnulého a veliký zástup všeho lidu Vodeckého a přes-
polního, u něhož zesnulý v zasloužené vážnosti, úctě a lásce
byl. V chrámu Páně zpívány pohřební žalmy a hodinky, načež
následovala smuteční mše a pohřební řeči, obligátní německá
a mimořádná „moravská“, již konal důst. p. děkan Násilský.
Trapněji však než německý nekrolog, působily na farníky,
ba můžeme říci i na větší část účastníkův duchovních, mono-
tonní písně smuteční a obřadní, které při neznalosti němec-
kého jazyka v lidu, ve škole s dětmi se kultivují a které žáci
a žačky školy Vodecké se svými učiteli při vykropování ostat-
kův v domě, chrámu Páně a u hrobu německy zapěli. Na lidu

bylo pozorovati, že cizí zvuky tyto, které i do chrámu Páně se již vtírají, spíše odporně než tklivě naň působí a odporu svému průchod hlasitě zjednával; teprve „Otčenáš“ je trochu usmířil. Pohřební řeč „moravská“, ač obsahem svým nedosti šetrná, otevřela přítomným příslušníkům farnosti oči i srdce: slyšeli a cítili, jaká ztráta je potkala a mnohé srdce opanovalo temné tušení, že ztráta tato je nenahraditelná a bolný dojem tento propukl v hlasitý všeobecný stén a pláč, u hrobu, kde zakvílel nad miláčkem svým, pastýřem církve i národu svého ubohý opuštěný lid všecek... Slzice, opustili jsme hrob našeho posledního Mohykána v Pruském Slezsku a dlouho ještě zaznívaly ze hřbitova tklivé zvuky české písně, pění od lidu, který teprve po odchodu učitelstva v české písni srdci svému ulevil, zesnulému svůj bol projevití mohl a naposled se s ním loučil... Památka čestná na něho zůstane nicméně v srdci všech a dlouho ještě budou babičky vnoučatům svým, když slovanský hlahol i z chrámu Páně vypuzen bude, vypravovati o faráři Lelkovi, který lidem „moravským“ nepovrhl, nýbrž jemu zůstal věrným otcem a rádcem až do smrti.“

Hrob C. Lelka

je udržován ve vzorném pořádku, je okrášlen pěkným mramorovým křížem, který samojediný ze všech volečkých pomníků honosí se českým nápisem a zní:

Zde

v Pánu odpočívá

KNĚZ CYPRIAN LELEK,
duchovní správce zdejší.

Narozen

v Benešově 20. října 1812.

vysvěcen

v Poznani roku 1835.

zemřel v Hlubčicích

26. dubna 1883.

Odpočinutí věčné, dejž mu, Pane.

Na levém boku stojí nápis: „Učiněn jest nám k pohanění myšlení našich.“ Kniha Moudrosti II., 14.

Na pravém boku: „Jako kněz Ešdráš mezi lidem Božím, blahodárně působil mezi lidem svým.“ V tomtéž hrobě odpočívá bratr C. Lelka, jak svědčí nápis na zadní straně pomníku:

„Zde v Pánu odpočívá Jan Lelek, bohoslovec a filosoř kato-
lický. Zemřel 10. prosince 1858, maje 35 let věku svého.“

Lelkův testament. (Překlad.)

Zalíbí-li se Pánu nad životem i smrtí mě z tohoto světa po-
volati, činím o své pozůstalosti toto poslední pořízení:

1. Co se týče mého nábytku, dávám svému bratru, alum-
novi Janu Lelkovi na vůli, aby si vybral, co se mu líbí.

2. Taktěž můj bratr Jan má děditi všechny mé knihy,
přeji si však, aby některé z českých rozdal.

3. O mé šatstvo a prádlo ať se rozdělí všichni bratři a
sestry.

4. Ostatní můj majetek obnáší sumou 145 ř. tol. slovy:
Jedno sto pětáctýřicet říšských tolarů a jest na hypotekách
zajištěn.

Hypotheky zní následovně:

a) Hypotheka 90 ř. tol. na majetku Františka Wirodio-
wetze v Zábřehu. Z těchto 90 ř. tol. je však 20 ř. t. fundačním
majetkem kostela v Ludgeřovicích.

b) Hypotheka na 25 ř. tol., znějící na domku zemřelého
Josefa Friebla v Hlučíně.

c) Dlužní úpis Karla Oderského, měšťana v Hlučíně na
50 ř. t. Jako zástavu mám od dlužníka hypoteku na 49 ř. tol.
22 11 pro zemřelého městského soudce Mathuscheka.

Toto mé jmění, pozustávající ze 145 ř. tol. po srážce po-
hřebních výloh, zapravení lékařů, lékárny a obsluhy, budiž
rozděleno mezi mé sourozence takto:

1. má nejmladší sestra Thekla dostane z toho 20 říš. tol.

2. má sestra Ařra ²/₃,

3. můj bratr Ignác ¹/₃.

Svého bratra Josefa myslel jsem neobdarovati proto, že
ho Pán Bůh vezdejšími statky obdařil.

Že to má poslední vůle ohledně mé pozůstalosti, stvrzují
svým podpisem.

V Hlučíně, dne 13. května 1848.

Cyprian Lellek,
kaplan.

Kopetzky,
kooperator, jako svědek podpisu.

Otevřeno v Ratiboří 16. prosince 1904.
 Podepsán Voelkel, referendar, jako soudec.
 Adresováno vdově Thekle Himmlové, rozené Lelkové
 v Benešově.

Pojednání o Lelkovi.

O Cyprianu Lelkovi psali, pokud nám známo:

1. Dr. A. Gruda, Kněz Cyprian Lelek, duchovní správce ve Vodce, spisovatel Čechu pruských, přední buditel a obhájce ohrožené národnosti české v pruském Moravsku, „Opavský Týdenník“ 1883, čís. 20.—22.

2. V „Učitelském kalendáři“ na r. 1884 životopis od A. Kredby.

3. Styk Lelkův s „Opavským Besedníkem“ v „Opavském Týdenníku“ r. 1883, čís. 62.

4. Lelkova modlitba v „Op. Týdenníku“ r. 1886, čís. 81.

5. Nekrolog od F. Čenského v „Osvětě“, Praha XIII., str. 75.
 „Mor.-slez. sborník v Mor. Ostravě — otiskl „Opis Slezska“ r. 1919.

7. Kalendář „Moravec“ 1919 „Památce P. Lelka.“

Doslov.

Nasilský farář Kinner napsal o Lelkovi do úmrtní matriky německy:

„Es war ein fähiger, fleissiger und sittenreicher Priester. Er trieb verschiedene Studien, am meisten pädagogische und wäre gern ein Schullehrerseminardirektor geworden. Dieser sein Wunsch würde sicherlich in Erfüllung gegangen sein, wenn er nicht zu sehr für das Slavische geschwärmt hätte.“

(„Byl to schopný, pilný kněz čistých mravů. Zabýval se různými studii, ponejvíce pedagogickými a velmi rád by se byl býval stal ředitelem učitelského semináře. Přání jeho by se bylo docela jistě splnilo, kdyby nebyl býval příliš horlil pro slovanství.“)

Nehynoucí dokument ryzí slovanské povahy buditele Lelka.

Proto záslužným se musí nazvati čin *Matic e Opavské* této představitelky drobné kulturní práce na Hlučínsku – jestliže rozhodla se zasloužilému tomuto muži za společné součinnosti všech vrstev před a za Opavicí postavit i a 25. června 1922 slavnostně odhaliti v jeho rodišti

žulový pomník,

na němž stkví se tento nápis:

Nejpřednějšimu knězi-buditeli-učíteli a zastánci Moravců

P. CYPRIANU LELKOVI

* 20. října 1812 v Benešově — † 26. dubna 1883 —
pohřben ve Vodce

postavili 25. června 1922 vděční krajané.

Kéž žulový tento pomník do příštích dob hlásá o zásluhách muže, jenž celý život zasvětil kraji svému a přičinil se o zachování řeči svých krajanů „Moravců“! Kéž žulový tento pomník zůstane výmluvným kamenným vykřičníkem dalším pokolením...!